

ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У статті йдеться про компетентність як інтегральну характеристику особистості, визначено її здатність вирішувати проблеми та типові завдання, що виникають у реальних життєвих ситуаціях, у різних сферах діяльності на основі використання знань, навчального й життєвого досвіду та відповідно до засвоєної системи цінностей.

Актуалізовано проблему підвищення якості освітнього процесу у вищій школі як основи професійної компетентності майбутніх фахівців.

Розкрито роль фундаментальних знань про інформаційні процеси у природі і суспільстві, нові інформаційні технології для утвердження компетентнісного підходу у навчально-виховному процесі вищої школи.

Ключові слова: освітній процес, освітня концепція, якість освіти, компетентнісний підхід, трансформаційний підхід, навчальна програма, проектування, освітні стратегії.

The article reveals competence as a substantial characteristic of a personality that determines her ability to solve problems and deal with typical tasks that arise in real life situations in various spheres while using knowledge, educational and life experience in accordance with acquired values.

The article deals with the problem of improving the quality of educational process in higher education as the basis of professional competence of future specialists.

The role of fundamental knowledge about information processes in nature and society, new information technologies for establishing competency approach in the educational process of higher education has been revealed.

Keywords: educational process, educational conception, quality of education, competence approach, transformational approach, curriculum, planning, educational strategies.

Інтеграція України до світового та європейського співтовариства, долучення вітчизняної системи вищої освіти до Болонської декларації висувають особливі вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців, що потребує наукового переосмислення цінностей щодо формування професійної компетентності сучасного викладача вищої школи. Такий підхід передбачає активізацію пошуків оптимальних форм навчання у вищому закладі освіти та сприяє забезпеченню якісного виконання програмних вимог й особистісному розвитку студентів. Реформування національної системи освіти відіграє велику роль у перебудовних процесах, що відбуваються зараз в Україні, визначається масштабністю і радикальністю змін. Суть полягає не в удосконаленні тих чи інших напрямків освітньої практики, а в переході системи освіти на якісно новий рівень функціонування зі зміною парадигмальних основ свого розвитку. Від стану національної

системи освіти значною мірою залежить успіх усього процесу соціальної модернізації та державотворення в Україні, оскільки саме тут повинні сформуватися ціннісні орієнтири та мотиви діяльності людей, адекватні тим формам соціального устрою та практики, що мають бути вибудовані під час реформ. У зв'язку з тим, що система освіти в інформаційному суспільстві перетворюється на основний генератор соціального розвитку, самі інституційні та структурно-функціональні зміни в Україні можуть стати лише наслідком формування нової культури, нової моралі, нової смислотворчої орієнтації та розвитку нових культуротворювальних здібностей, що і є завданням системи освіти. Звідси зрозуміла значущість реформ у системі освіти та здійснення їх на основі добре розроблених й інтегрованих у рамках єдиної парадигми світоглядних, концептуальних та методологічних основ.

Глибокому осмисленню сучасних стратегій розвитку вищої освіти та компетентнісного підходу присвячені дослідження відомих філософів, педагогів, психологів (А. Алексюка, В. Андрущенко, І. Беха, Н. Бібік, В. Бондаря, І. Зимней, О. Долженко, В. Ляудиса, О. Овчаренко, О. Плахотнік, М. Розова, О. Савченко та ін.).

У сучасних соціокультурних умовах, показником способу життя стає неперервний розвиток і саморозвиток людини через освіту. Категорії «освітнього суспільства», «компетентнісного підходу» стають базовими для моделі освіти, в основі якої повинен лежати принцип інтелектуального, наукового, культурного розвитку, особистісного потенціалу суспільства, що, безумовно, буде ефективним у поєднанні з принципом випереджувального розвитку науки, тому що високодинамічний соціокультурний прогрес у суспільному розвитку викликає швидке «старіння» конкретно-наукових і професійних знань, необхідність перегляду поняттєво-категоріального і теоретичного фундаменту сучасної науки й адекватних їм дисциплін, які вивчаються у вищій школі. Тому очевидно є необхідність осмислення нової освітньої концепції з погляду якості освіти й навчання, модернізації освітнього процесу у вищій школі на основі компетентнісного підходу.

Компетентнісний підхід може розглядатися як своєрідна відповідь на проблемну ситуацію в освіті, що виникла внаслідок протиріччя між необхідністю забезпечити сучасну якість освіти та неможливістю виконати це завдання традиційним способом – подальшим збільшенням обсягу інформації, що підлягає засвоєнню. Орієнтація вимог на рівень підготовки випускників вищих навчальних закладів, на компетентнісний підхід передбачає інше структурування змісту й організації освітнього процесу. Центральним, «вузловим» поняттям відновлення змісту освіти виступає «компетентність».

Поняття «компетентність» ширше від знань, умінь і навичок, не є їхньою сумою, тому що охоплює всі аспекти діяльності: знаннєву, операційно-технологічну, ціннісно-мотиваційну. Більшість дослідників терміном «компетентність» позначають складну інтегровану якість особистості, що зумовлює можливість здійснювати певну діяльність, причому мова йде не про окремі знання, вміння чи навіть сукупності деяких процедур, а про властивість, що дозволяє людині здійснювати діяльність загалом.

Із вітчизняних і зарубіжних досліджень спрямованих на розкриття сутності цього поняття випливає, що компетентність – інтегральна характеристика особистості, яка визначає здатність розв'язувати проблеми та виконувати завдання, що виникають у реальних життєвих ситуаціях, у різних сферах діяльності, на основі використання знань, навчального й життєвого досвіду та відповідно до засвоєної системи цінностей.

Із погляду компетентнісного підходу можна стверджувати, що педагог повинен по-новому розуміти свою професійну діяльність. Сьогодні викладач здебільшого працює не зі студентом, а з предметом, тобто головне завдання вбачає у навчанні своєму предмету. Необхідна зміна такої позиції на позицію «педагогічної підтримки» студента. Педагогу важливо підтримувати в студентів прагнення до самостійності, самопізнання, самоаналізу та самооцінки, «формувати» в ньому здатність знаходити опору в самому собі.

Від педагога вимагається не передавати студентів готовні знання, а насамперед продовжувати «плекати» у студента здібності до самопізнання, самовдосконалення, початки чого було зроблено в основній школі. Викладач стає більшою мірою «координатором» чи «наставником», ніж безпосереднім джерелом знань та інформації.

У навчанні, здійснюваному на принципах педагогічного супроводу (підтримки), акцент робиться не на програмному матеріалі, а на організації індивідуальної пізнавальної діяльності. Викладач аналізує сам і допомагає зрозуміти студентів не тільки зміст засвоєного, а й як те йому це вдалося зробити (за допомогою яких прийомів, технік тощо). У зв'язку з цим основним результатом діяльності освітньої установи має стати не стільки саме система знань, умінь і навичок студентів, скільки набір ключових компетентностей в інтелектуальній, цивільно-правовій, комунікаційній, інформаційній та інших сферах.

Предметні компетентності, пов'язані зі здатністю студентів філологічного факультету залучати для розв'язання проблем знання, уміння, навички, формуються в рамках конкретного предмета. Так, методологічною основою програм підготовки викладачів іноземної мови є розуміння мови як суспільного феномена, який існує в свідомості мовця як система лінгвальних елементів, що породжує інтенційно-релевантні висловлювання на базі відповідних функціонально-синтаксичних моделей. Указані програми спрямовані на розвиток мовних та мовленнєвих компетентностей студента. Мовна компетентність – це знання системи мовних моделей та вербалізованих лінгвальних операцій, що регулюють процес породження актуальних висловлювань відповідно до інтенції мовця. Мовленнєві компетенції – це вміння мовця в автоматизованому режимі користуватися в мовленнєвій діяльності можливостями мовної системи, здатність адекватно використовувати мову в різних соціально-детермінованих ситуаціях спілкування, що зумовлює розширення культурологічної та країнознавчої інформації. Основними підходами підготовки вчителів іноземних мов є компетентісний (студенти повинні здійснювати професійно орієнтовану іншомовну комунікативну компетентність), комунікативно-діяльнісний (навчання відбувається через іншомовну діяльність), культурологічний (у студентів сформовані міжкультурні знання, уміння та навички), рефлексивний (студенти здатні до самоспостереження, самоаналізу і самооцінки), рівневий (процес навчання іноземної мови орієнтований на рівні володіння мовою, визначені Радою Європи), студенто-центрований (процес навчання спрямований на студента).

Компетентність завжди проявляється у вирішенні життєво важливих завдань. Тому викладач будь-якого предмета повинен вміти конструювати подібні завдання. Так, наприклад, для розв'язання природничо-наукових проблем доцільно планувати дослідження відповідних питань або гіпотез, описувати та виявляти характеристики правильно спланованого експерименту з урахуванням вимірюваних і контрольованих змінних, причинно-наслідкових зв'язків, приймати рішення стосовно використаних вимірів чи процедур тощо.

Реалізація компетентнісного підходу передбачає зміни на різних рівнях організації освітнього процесу. Стосовно вибору концепції модернізації освітнього процесу варто зазначити, що першою реакцією багатьох освітніх установ, які прагнули використати компетентнісний підхід, було введення в навчальні плани нових галузей знань. Такий адитивний підхід, реалізований за допомогою спеціальних програм та окремих курсів чи додаткових модулів у курсі, часто застосовується на початковому етапі внесення змін у навчальні плани. Він не спричиняє істотного перегляду традиційної та базової орієнтації самих навчальних планів, не ставить під сумнів усталені погляди та припущення, не вимагає нового мислення, потребує створення нової концепції навчальних планів у світлі нових знань, результатів наукової праці та способів досягнення світу.

Існують різні концепції (підходи), які можуть використовуватися для вбудовування нового компонента в навчальні плани:

- метод корисних додатків, що передбачає запровадження нових навчальних курсів, де моделюються події (завдання), пов'язані з вирішенням конкретних проблем, що відпрацьовують ті чи інші компетентності;

- адитивний підхід, що виражається в додаванні нового змісту у традиційні навчальні програми без зміни їхньої базової структури;

- трансформаційний підхід, за допомогою якого змінюються стратегії освіти (запроваджуються модульні, проектні, кейсові методи навчання – навчання через аналіз типізованих ситуацій), унаслідок чого студенти отримують можливість розглядати проблеми, події, теми в перспективі, що допомагає їм зрозуміти, яким чином здобувається знання;

- дійовий підхід - змінюється освітня програма загалом (навчальні плани, навчальні програми, технології та оцінка досягнень студентів тощо), в результаті чого студенти вчаться розв'язувати важливі цивільні, соціальні та особисті проблеми, застосовують дії, що сприяють розв'язанню таких проблем.

Зміни в освітньому процесі стосуються таких компонентів, як цілі навчання, зміст, освітні стратегії, оцінка досягнень студентів. Рівні перетворень і компоненти взаємно перекриваються. Вони є для викладача засобом вироблення підходу до впровадження в навчальний процес тих чи інших змін. Будь-яка модель планування змін вимагає конструювання нових підходів до створення та трансформації навчальних програм. Розробка навчальних програм нового покоління потребує сучасних підходів до їх проектування. Викладач користується типовими або орієнтовними програмами з усіма їхніми позитивами та недоліками. Разом із тим він має право на створення робочого варіанта орієнтовної програми, авторської програми. У зв'язку з цим на рівні вищого навчального закладу необхідно визначити можливі зміни в навчальних програмах. Програми нового покоління проектуються на основі відбору завдань, орієнтованих на досягнення студентами ключових компетентностей.

Загальна вада майже всіх наявних навчальних програм криється в тому, що вони наголошують на сукупності інформації, а не на процедурах засвоєння студентами способів діяльності. Відомо, що зміст освіти, який стає застарілим, його не можна розширювати без кінця. Тому при формуванні програм необхідно інакше розставляти пріоритети: на перше місце наставати характеристики компетентностей як цілі програми, потім способи їх формування, надалі зробити відбір інформації, що сприяє вирішенню конкретних завдань і

розвиває компетентності. Загалом стратегія побудови нового покоління навчальних програм має бути вмонтованою в логіку засвоєння способів діяльності, що ускладнюються.

Головна мета зміни навчальних програм полягає в тому, щоб змістити акцент із предметного змісту дисципліни на умови цього змісту. Для цього необхідно включити в програмний зміст проблем, що не мають однозначного розв'язання.

З огляду на зазначене, структуруючи програму навчального курсу необхідно:

- чітко означити цілі викладання цього предмета, включно з передбачуваними змінами в характеристиках студентів;
- відібрати необхідний матеріал, структурований відповідно до вирішення різних завдань і проблем;
- передбачити очікувану навчальну діяльність студентів та особливі види діяльності для набуття досвіду виконання завдань в умовах реальних ситуацій;
- врахувати застосовувані засоби навчання;
- розробити спеціальні вимоги до оцінювання рівнів конкретних компетентностей і питання-завдання для діагностики, оцінки.

Важливим для розробки програми є чіткість цілей. Розвиток здібностей студентів до самостійного розв'язання проблем можливий за умови досягнення таких результатів освітньої діяльності: уміння організовувати свою діяльність (визначати її мету, вибирати способи реалізації цілей, планувати діяльність, оцінювати її результати); здатність пояснювати явища дійсності та здатність орієнтуватись у світі цінностей; уміння вирішувати завдання, пов'язані з виконанням певної соціальної ролі (працівника, користувача, споживача, виборця тощо); формування ключових компетентностей; здатність орієнтуватись у ключових проблемах; готовність до вибору, у тому числі професійного.

Наступним етапом є визначення цілей навчального предмета. Викладач здебільшого має справу з програмою, в якій вони визначаються при складанні власного варіанта програми. Учителю важливо розставити пріоритети та уточнити зміст цілей. У зв'язку з цим треба отримати відповіді на такі запитання: досягнення яких цілей вивчення предмета є найбільш важливим для реалізації загальної освіти в цілому? Реалізація яких цілей має істотне значення для підготовки до професійної освіти? Які плановані освітні результати можна розглядати як бажані, але необов'язкові?

Визначення цілей при проектуванні навчальної програми формується через результати навчання, виражені в діях студентів, причому таких, які викладач чи інший експерт може розпізнати.

Важливого значення у цьому процесі набуває проектування змісту навчання в навчальних програмах. Він проектується в контексті проблем, до вирішення яких готується студент, освоюючи зміст того чи іншого предмета. Розробка логіки структурування навчального предмету передбачає насамперед відповісти на два основні питання: а) які дії повинен буде виконати студент, щоб досягти цілей-результатів; б) яким чином зміст навчального матеріалу стане засобом для організації процесу досягнення намічених цілей у виражених раніше характеристиках.

Проектуючи навчальні програми, побудовані на основі компетентнісного підходу до відбору змісту освіти, варто дотримуватися такої послідовності дій: визначення значущих для студентів проблем; виділення необхідних умінь для досягнення останніх; визначення компетентностей, необхідних для виконання цього типу завдань; відбір належного змісту;

розробка методів навчання й системи оцінювання. Таку послідовність дій можна рекомендувати для проектування кожного розділу або модуля навчальної програми.

Створення програм нового покоління вимагає зміни методів навчання, а не власне змісту. Освітні стратегії, орієнтовані на розвиток компетентностей студентів, потребують застосування: проектного навчання; навчання за допомогою виконання ситуаційних завдань; соціальної та виробничої та педагогічної практики.

Навчання під час реалізації цих даних освітніх стратегій будується в такій послідовності: проблема завдання для виконання – відбір інформації та методів – вибір дій – обмін досвідом діяльності – презентація продуктів і рішень – оцінка – експертиза рішень – аналіз – рефлексія досвіду діяльності – оцінка діяльності – оцінка розвитку компетентностей – самооцінка росту досягнень – подальше планування навчання.

Відомо, що одним зі способів розвитку компетентностей в освіті є проектне навчання. Освітній проект – це особлива результативна дія, відтворювана у спеціально організованих педагогом (лабораторних) умовах. Під проектом розуміється єдність задуму та реалізації. Завершеність проекту, як реалізація задуму та відчужений результат, є механізмом формування у студента здатності спостерігати власну дію. Проектна діяльність передбачає послідовність певних відмежованих один від одного та завершених проектів. Проект вимагає оформлення результатів (продукту) для його представлення іншим оточуючим. Відповідно виникає необхідність використовувати предметні навички як засіб реалізації проекту. Отже, проектна організація освітнього процесу створює умови для інтеграції предметного змісту; розвитку користувальницьких навичок в інформаційних технологіях; формування комунікативних компетентностей.

Проектна діяльність виникає на початку навчання в основній школі у формі індивідуальних чи групових самостійних творчих завдань; задум проекту виникає всередині навчальної діяльності як логічне продовження змісту навчального предмета (освітньої галузі); у більш складному вигляді проектна діяльність реалізується у вищій школі. Вихідні проекти, як правило, монопредметні, але, розвиваючись, вони дозволяють здійснювати змістовну інтеграцію навчального змісту. запровадження елементів проектної діяльності та її розвиток дозволяють відійти від одноманітності освітнього середовища та монотонності навчального процесу, створюють умови для зміни видів роботи. Обов'язкове поєднання різних видів діяльності та їхня координація є необхідною умовою виникнення у студента розрізнення типів вимог, пропонованих до його роботи, та уміння діяти в режимі проби та виконання. Необхідною умовою включення студентів у проектну діяльність є диференціація освітнього простору. Переходи від обов'язкової роботи до роботи за вибором, від навчання до створення власного проекту, до дослідження, від роботи під керівництвом викладача до самостійної роботи – усе це вимагає не кабінетного, а змістовного оформлення простору вищої школи.

В освітньому просторі вищої школи повинне бути місце для самостійної роботи (лабораторії, бібліотеки, комп'ютерні класи з доступом до різноманітних баз даних тощо), позааудиторної діяльності тощо. Множинність видів діяльності студентів забезпечує можливість здійснювати переходи між різними типами роботи. Переходи між освітніми просторами та видами діяльності забезпечують формування особливої чутливості до міри результативності власних зусиль (що вимагає обов'язкового виконання, а що є спробою спроб і тому може залишитись незавершеним). Формування чутливості до типу результату

є психологічною умовою становлення здатності відповідального вибору – найбільш істотного педагогічного результату вищої школи. Розвиток соціальних навичок студентів неможливий без організації особливого укладу вищої школи, що дає їм змогу випробувати себе та свої можливості у сфері нормотворчості та нормовідповідної поведінки. Використання стратегії проектної діяльності студентів передбачає необхідність розвитку освітнього простору вищої школи, включення в нього різноманітних структур, організацій, заходів (робота в архівах, музеях, підготовка конкурсу, створення студентського наукового товариства тощо).

У сучасних соціокультурних умовах спостерігається активний перехід до фундаментального інформаційного суспільства, ціннісно-орієнтованого на науку, інтелект, культуру, творчість, на особистість – як суб'єкт соціальної, освітньої практики і власного розвитку. Цей процес проявляє себе не тільки в українському суспільстві як світова тенденція переходу суспільства і всіх його соціальних систем в істинно нову якість. Освіта завжди була найважливішим соціальним інститутом суспільства, що забезпечує його глибинні якісні перетворення.

При цьому пріоритетними мають стати проблеми загальної культури людини, формування в неї наукових форм системного мислення; зміна змісту і методології навчального процесу, у яких акцент робиться на вивчення фундаментальних законів природи і суспільства, створюються принципово нові навчальні курси, орієнтовані на формування цілісних уявлень про наукову картину світу і здатності виходити на системний рівень його пізнання. Сюди потрібно віднести і поняття «екологічно чистих» людських відносин; забезпечення пріоритетності інформаційних компонентів у перспективній системі освіти людей, які будуть жити і працювати в інформаційному суспільстві, де найважливішу роль відіграватимуть фундаментальні знання про інформаційні процеси в природі й суспільстві, а також нові інформаційні технології, які будуть сприяти утвердженню компетентнісного підходу в навчально-виховному процесі вищої школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артеменко О. В. Педагогічні умови розвитку професійної успішності майбутнього вчителя-філолога / О. В. Артеменко // Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол. : Побірченко Н.С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2011. – Випуск 4. – Частина 2. – С. 50–54.
2. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : підруч. [за модульно-рейтинговою системою навчання для студ. магістр. / С. С. Вітвицька]. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 384 с.
3. Кузнецов А. Р., Ягафарова В. А. Образование как ключевой фактор повышения конкурентноспособности страны / А. Р. Кузнецов, В. А. Ягафарова // Высшее образование сегодня. – 2013. – № 1. – С. 31–33.
4. Лебедик І. В. Підготовка майбутніх учителів іноземних мов до професійної самореалізації у процесі вивчення фахових дисциплін : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / І. В. Лебедик. – Кіровоград, 2007. – 18 с.

5. Островая В. В. Педагогические условия формирования коммуникативной компетентности в профессионально - корпоративной среде / В. В. Островая // Человек и образование : журнал. – 2012 . – №2 . – С. 153–157.
6. Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 рр. – Офіційне видання Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – Чернівці : Видавничий дім «Букрек», 2011. – 32 с.
7. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иному язычному говорению / Ефим Израилевич Пассов. – М. : Просвещение, 1991. – 208 с.
8. Рубцова А. В. Продуктивный подход в профессиональном иному язычном образовании как концептуальная основа развития продуктивно-ценностной иному язычной образовательной среды [Текст] / А. В. Рубцова // Актуальные задачи педагогики: материалы междунар. науч. конф. (г. Чита, декабрь 2011 г.). – Чита : Изд-во «Молодой ученый», 2011. – С. 233–235.
9. Савельева С. С. Педагогические условия формирования профессиональной компетентности учителя в образовательном процессе вуза : монография / С. С. Савельева. – Воскресенск, 2012. – 217 с.

Рецензент: д. пед. н., проф. Шмит А.